

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

Н.І. ВЕРХОГЛЯДОВА,
д.е.н., професор, ПДАБА,
Д.Л. ЛЕВЧИНСЬКИЙ,
к.т.н., ПДАБА

Сутність та значення державного регулювання економічних та інвестиційних процесів

У статті проведено теоретичне дослідження сутності та значення державного регулювання економічних процесів в умовах ринку. Викладено пропозиції до формування системи державного регулювання інвестиційного процесу та наведено підсистеми регулювання, що відповідають функціям даної системи і які необхідно досліджувати й удосконалювати в нових умовах господарювання.

В статье проведено теоретическое исследование сущности и значения государственного регулирования экономических процессов в условиях рынка. Изложены предложения по формированию системы государственного регулирования инвестиционного процесса. Приведены подсистемы регулирования, отвечающие функциям данной системы, которые необходимо исследовать и совершенствовать в новых условиях ведения хозяйства.

In the article theoretical research of essence and value of government control of economic processes is conducted in the conditions of market. Expounded suggestion on forming of the system of government control of investment process. Subsystems are resulted adjusting, answering the functions of this system, it must probe which and perfect a manage in new terms.

Постановка проблеми. Світовий досвід розвитку економічних відносин стверджує, що державне регулювання стає невід'ємним структурним елементом системи управління на етапі становлення нової економіки. Головними ознаками ці-

єї системи є загальна інформаційна забезпеченість, висока наукоємність, міжнародна інтеграція, єдиний економічний простір, соціальне регулювання. В зв'язку з цим особливу значимість здобувають нові теоретичні, методологічні та інституційно-організаційні підходи до регулювання соціально-економічних процесів.

Потреба в державному регулюванні виникає з встановленням суспільного виробництва як великої системи органічної цілісності. А в сучасних умовах, на нашу думку, одним з основних питань, що потребує державного регулювання, є ефективність інвестиційних процесів, враховуючи той факт, що інвестиційний процес є складною економічною категорією, яка характеризує соціально-економічний стан держави та становить основу ринкової економіки і стосується інтересів населення, підприємств, фінансових інститутів та держави. Потреба в державному регулюванні виникає з встановленням суспільного виробництва як великої системи органічної цілісності. А в сучасних умовах, на нашу думку, одним з основних питань, що потребує державного регулювання є ефективність інвестиційних процесів, враховуючи той факт, що інвестиційний процес є складною економічною категорією, яка характеризує соціально-економічний стан держави та становить основу ринкової економіки і торкається інтересів населення, підприємств, фінансових інститутів та держави.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Сьогодні методологічні аспекти державного регулювання еко-

номіки висвітлюються у працях українських економістів В. Гесця, П. Єценка, Б. Кваснюка, І. Лукінова, С. Мочерного, Ю. Ніколенка, А. Покритана, А. Чухна та інших. Але низка методологічних і теоретичних питань стосовно співвідношення і поєднання складових системи державного регулювання, основного інструментарію, меж втручання держави в регулювання економічних процесів в умовах поєднання інтересів різних суб'єктів економічних та інвестиційних процесів залишається недостатньо розробленою. Не досягнуто єдності у визначенні суті, форм і напрямів державного фінансового регулювання економіки.

Тому **метою** цієї **статті** є подальше дослідження даної проблеми, а саме сутності та значення державного регулювання економічних та інвестиційних процесів.

Виклад основного матеріалу. Зниження темпів розширення виробництва при погіршенні показників його ефективності в період кризи ускладнює протиріччя між економічними інтересами сторін основного економічного відношення, створює соціальну напругу в суспільстві. В цих умовах економічні інтереси із фактора розвитку продуктивних сил перетворюються у фактор гальмування. Оновлення форм організації суспільства – це лише єдиний вихід із даної ситуації. Інтерес власника засобів виробництва був головним лише на ранніх етапах розвитку капіталізму, в сучасній же ринковій економіці, коли різко зросла роль «людського фактора», правомірно, очевидно, говорити про оптимальне поєднання інтересів різних суб'єктів економічних процесів [1].

Прийняття економічних рішень і інтереси тісно пов'язані між собою, оскільки прийняття рішення завжди направлене на досягнення певних інтересів. Проте в той час як прийняття економічних рішень на рівні саморегулювання спрямоване на досягнення приватних інтересів, для забезпечення реалізації суспільних інтересів украї необхідним є державне регулювання.

Отже процес опосередкування державою економічного регулювання поступово стає рушієм економічного розвитку, і його необхідність впливає з об'єктивно властивих державі економічних функцій. Орієнтирами, яких дотримується держава у процесі регулювання економіки, є показники, що характеризують рівень економічного розвитку та якість життя: тривалість життя людини, дохід (валовий внутрішній продукт) на душу населення, рівень зайнятості, ступінь реалізації прав людини, стан навколишнього середовища [2].

В умовах ринку державне регулювання економічних процесів постає системою заходів законодавчого, виконавчого і контролюючого характеру, що здійснюються правомочними державними установами з метою координації соціально-економічної системи відповідно до зміни об'єктивних умов. Теоре-

тичні відмінності між «державним регулюванням» і «державним управлінням» переконують, що не завжди можна чітко виокремити державне регулювання та відділити його від інших видів і функцій управління. Багато з них можуть бути повністю або частково віднесені до державного регулювання, тоді як в іншій своїй частині це – інструменти прямого управління.

Тут важливо зважати на те, що регулювання відбиває і втілює структуру регульованого об'єкта, а тому його треба відрізнити від управління (вироблення та реалізація рішень), планування (постановка цілей, шляхів, способів і засобів їх досягнення), економічного програмування (підготовка й реалізація програм економічного розвитку) та економічного прогнозування (прогнози макроекономічних показників на коротко-, середньо- та довгострокову перспективу), хоча плани, програми, прогнози водночас є інструментами державного регулювання [3].

Отже, формування моделі державного регулювання будь-яких економічних процесів в Україні має відбуватися на основі комбінації найбільш придатних до умов вітчизняної економіки, основних макроекономічних концепцій, з урахуванням національних особливостей і специфіки соціально-економічної ситуації в країні. Ключ цього підходу полягає в пошуку форм задоволення та узгодження різних інтересів учасників економічних процесів.

До основних форм державного регулювання належать комплексне (індикативного характеру) планування економічного та соціального розвитку; прогнозування розвитку народного господарства і кон'юнктури ринку; реалізація національних і цільових комплексних програм; керування господарською діяльністю державних підприємств; бюджетно-податкова, грошово-кредитна та амортизаційна політика; система соціального захисту населення. Необхідність і межі використання окремих форм і методів державного регулювання в господарській практиці визначаються обраною концепцією державного втручання в економіку, а також конкретними умовами й цілями соціально-економічного розвитку кожної країни і потребують обов'язкової координації [4]. Виконання державою функції регулювання, пов'язаної із забезпеченням її ефективного функціонування, та пристосування до різноманітних змін об'єктивного і суб'єктивного характеру викликало появу широкого арсеналу методів державного регулювання економічних процесів (табл. 1). Усі вони пов'язані в єдину систему і в сукупності спрямовані на підтримку та забезпечення ефективності державного регулювання.

Методи державного регулювання економіки – це сукупність способів, прийомів та засобів державного впливу на соціально-економічний розвиток країни.

Таблиця 1. Методи державного регулювання економіки

Методи державного регулювання економіки	
Прямі	Адміністративні
Непрямі	Індикативні
Правові	Неформальні
Економічні	Специфічні

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

Умови, обсяги, сфери та порядок застосування окремих видів методів державного регулювання господарської діяльності визначаються Господарським кодексом України та іншими законодавчими актами.

Таким чином, державне регулювання економічних процесів – це сукупність форм, методів та інструментів, за допомогою яких держава впливає на діяльність суб'єктів господарювання і ринкову кон'юнктуру з метою створення нормальних умов для функціонування ринку та координації соціально-економічних процесів в суспільстві.

Упорядкованість, або координація, може бути досягнута за рахунок внутрішньої узгодженої взаємодії або за допомогою зовнішнього для системи впорядковуючого фактора. Координація протидіє крайньому розходженню, односторонності розвитку на основі тільки ринкового саморегулювання або державного регулювання. Координація у відповідності з принципами ринкового господарства є не справжньою, не навмисною координацією і корекцією інтересів та цілей господарюючих суб'єктів. Вона відбувається на над індивідуальному рівні і не усвідомлюється самими учасниками цього процесу.

Державне регулювання – це якраз така дія, в результаті якої система знаходить організований порядок. Саморегулювання та державне регулювання забезпечує цілісність системи суспільного виробництва на функціональній основі. Вони доповнюють, збагачують та взаємообумовлюють одне одного.

Державне регулювання і саморегулювання виступають як сторони єдиної системи регулювання органічно-цілісної суспільно-економічної системи, підкоряються новим закономірностям складної коливальної динаміки розвитку, яка характеризується взаємною доповнюваністю, при якій протилежні сторони втрачають якість взаємної непримиренності і протистояння одна одній.

Економічні процеси перестають бути максимально ефективними, коли економічна система виводиться із стану рівноваги. До причин, що виводять системи із стану рівноваги, варто віднести застосування нових технологій, загрозу екологічної катастрофи, стихійні лиха, інформаційну нерівність тощо. Чим далі економічна система відходить від стану рівноваги, тим менші шанси економічних суб'єктів на те, що їх очікування здійсняться. У тій мірі, в якій ринок не справляється з роллю координатора сучасного суспільного виробництва, не забезпечує цілісності системи, її самостійного пристосування до вимог часу, необхідне державне регулювання, яке компенсує ці недоліки. Індикатором необхідності державного регулювання є дія вмонтованих стабілізаторів.

Саме система законів та підзаконних актів, які вступають в дію за певної економічної ситуації, сприяють стабілізації економіки та її саморегулюванню. На першому етапі систему в стан рівноваги повертає система саморегулювання, на другому етапі починають працювати різні типи або сукупність вмонтованих стабілізаторів (макро, мізо- або мікрорівня), які наближають систему до стану балансу інтересів. На третьому етапі, якщо вмонтовані стабілізатори не спрацьовують, до

стану рівноваги економіку повертає пряме державне втручання (економічні, а інколи і адміністративні рішення).

Отже, здійснюючи державне регулювання економіки, важливо усвідомити, що більшість соціально-економічних процесів починає формуватися ще задовго до того, як з'являються їхні перші відчутні (позитивні чи негативні) наслідки. Цими процесами потрібно управляти починаючи з їхнього зародження [5].

З метою здійснення державного регулювання економічних процесів і визначення початку дії вмонтованих стабілізаторів, на нашу думку, необхідно поступове виконання таких етапів:

1) визначити проблему; потребує державного регулювання господарських відносин, а також оцінити важливість цієї проблеми;

2) обґрунтувати, чому визначена проблема не може бути розв'язана за допомогою ринкових механізмів і яких саме стабілізаторів потребує (макро, мезо, мікро);

3) визначити цілі державного регулювання;

4) визначити та оцінити всі прийнятні альтернативні способи досягнення встановлених цілей, у тому числі ті з них, які не передбачають безпосереднього державного регулювання господарських відносин;

5) визначити очікувані витрати та вигоди суб'єктів господарювання, громадян та держави внаслідок здійснення державного регулювання;

6) аргументувати переваги обраного способу досягнення встановлених цілей;

7) описати механізми і заходи, які забезпечать розв'язання визначеної проблеми;

8) обґрунтовано довести, що досягнення встановлених цілей є можливим із найменшими витратами для суб'єктів господарювання, громадян та держави;

9) оцінити ризики впливу зовнішніх та внутрішніх чинників на протікання економічного процесу.

Запропонована послідовність здійснення державного регулювання є загальною схемою, що найбільш повно відображає вигоди та витрати, які виникають у процесі взаємодії та узгодження інтересів усіх учасників економічного процесу під впливом державного регулювання і може бути використана для будь-якого об'єкту державного регулювання.

Значної уваги проблемі державного регулювання інвестиційних процесів і формування інвестиційного середовища за умов кризового розвитку приділив Джон Мейнард Кейнс, який, трактуючи інвестиції як процес перетворення накопиченого капіталу в його затрати з метою отримання доходу чи іншого корисного ефекту, вперше вказує на необхідність стимулювання інвестиційного процесу шляхом втручання держави в економіку через стимулювання ефективного попиту. За макроекономічне сприяння інвестиційній діяльності відповідають органи державної влади країни. У розпорядженні держави є важелі як прямої дії у вигляді централізованих капітальних вкладень в об'єкти загальнодержавного

значення, розвиток державного сектора економіки, так і непрямі засоби регулювання інвестиційного середовища за рахунок бюджетної та грошово-кредитної політики [6].

Державне регулювання інвестиційного процесу здійснюється з метою реалізації економічної, науково-технічної і соціальної політики держави. Багаторівнева система державного регулювання являє собою взаємозалежну сукупність форм і засобів впливу держави на інвестиційні процеси на різних рівнях перерозподілу інвестиційних ресурсів (див. рис.).

Інвестиції можуть активно надходити в економіку лише за наявності таких трьох чинників: перший – фінансова стабілізація; другий – зменшення інвестиційних ризиків, які в Україні достатньо великі й зумовлені відставанням інституційних перетворень, невизначеністю прав власності, слабкістю правопорядку й інститутів державної влади, нерозвиненістю ринку капіталів; третій – створення інфраструктури ринку цінних паперів.

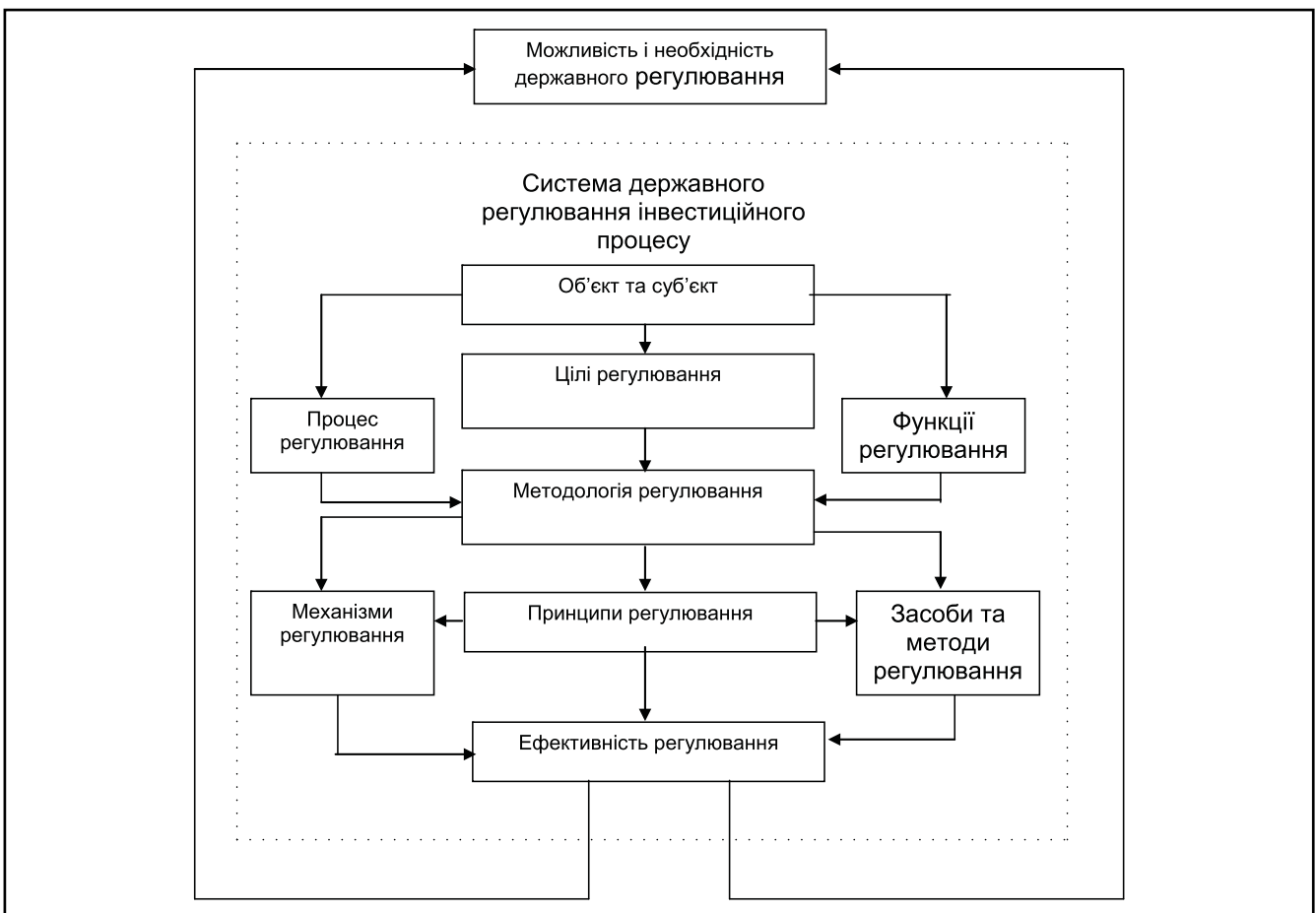
Державне регулювання інвестиційним процесом – це складна соціально-економічна система. Складовими цієї системи з погляду її цілісності виступають відносини об'єкта і суб'єкта регулювання. Відносини тут базуються, з одного боку, на ухваленні рішень, а з іншого – на виконанні рішень. Законодавчі та нормативні акти, що розробляються і приймаються, має розглядатися як інструменти прийняття рішень та стабілізатори створення в Україні сприятливого інвестиційного клімату за переліченими вище напрямками [7].

Існує два загальноприйнятих методи державного регулювання, що застосовуються до інвестиційних процесів: пряме і непряме втручання, де формами прямого впливу є дії держави щодо визначення стратегічних пріоритетів інвестиційної політики та їх виконання за допомогою регулятивних дій, прямо пов'язаних з інвестиційною діяльністю, а непрямий вплив є необхідним доповненням прямого і передбачає регулювання окремих аспектів інвестиційної діяльності чи використання різних видів інвестицій (податкове, бюджетне, кредитне регулювання, політика у галузі приватизації, регулювання фондового ринку та амортизаційної політики).

Формами опосередкованого (непрямого) впливу держави на інвестиційний процес є:

- державне кредитування;
- державні позики;
- роздержавлення та приватизація;
- податкове регулювання;
- амортизаційна політика;
- державний лізинг;
- ліцензування і квотування;
- антимонопольні заходи;
- стандартизація.

Визначення напрямів розвитку інвестиційного процесу впливає на вибір засобу впливу держави на цей процес і форми його регулювання. У ряді випадків (залежно від умов

Формування системи державного регулювання інвестиційного процесу

розвитку економіки) при виборі форм державного регулювання інвестиційного процесу держава використовує переважно непрямий вплив – як найбільш ефективний у порівнянні з прямим.

Мотиваційний аспект державного регулювання забезпечує розгляд регулювання з погляду створення ефективних мотивів з досягнення цілей для окремих суб'єктів інвестиційного процесу. Тут мають бути досліджені всі економічні відносини, що впливають на систему стимулювання і демотивування інвестиційних процесів, питання стимулювання працівників органів системи держрегулювання інвестиційним процесом, виявлені економічні мотиви і ступень їх впливу, поведінка учасників інвестування в процесі регулювання.

Аналіз державного регулювання інвестиційного процесу в правовому аспекті має забезпечити встановлення необхідних і достатніх прав для ухвалення управлінських рішень, з одного боку, і сукупність форм відповідальності за невиконання рішень – з іншого.

Психологічний аспект державного регулювання інвестиційним процесом має забезпечити оцінку керованості, з одного боку, з погляду контактів між учасниками інвестиційного процесу, а з іншого – опірності учасників інвестиційного процесу суб'єктові його регулювання.

Наявність наведених аспектів здійснення державного регулювання і взаємозв'язків між ними дозволяє зробити висновки про складність державного регулювання інвестиційним процесом як соціально-економічного явища.

В одній частині цього явища керованість – це оптимальність і своєчасність ухвалення рішення, в другій – точність і своєчасність виконання рішень. Будь-які відхилення, як в першому, так і в другому випадку, ведуть до втрати керованості.

При цьому оптимальність рішення може розглядатися не в математичному сенсі (екстремум функції в системі обмежень), а в ситуативно-економічному, тобто як найкраще рішення в даній ситуації, що прийняте на основі детермінованої інформації про діючі чинники, умови протікання інвестиційного процесу і направлене на досягнення соціально-економічної мети при економічному і збалансованому використанні ресурсів [8].

Виходячи з розглянутих положень визначимо і класифікуємо чинники і умови, що впливають на керованість інвестиційного процесу.

Несприятливі економічні чинники, що знижують керованість, можуть бути згруповані таким чином:

- 1) невідповідність системи оцінних показників поставленим меті;
- 2) невідрегульованість фінансових механізмів;
- 3) неопрацьованість системи критеріїв ефективності;
- 4) недоліки системи стимулювання.

До організаційних чинників і умов, що потенційно знижують рівень керованості, віднесемо такі:

1. Невідповідність структури системи регулювання інвестиціями реальній економіко-виробничій структурі і функціям, що з неї витікають на макро-, мезо- та мікрорівнях.

2. Невизначеність у сфері відповідальності органів державного регулювання інвестицій у розподілі прав і обов'язків.

3. Відсутність механізму саморегулювання в даній системі (неопрацьованість системи зворотних зв'язків).

4. Необґрунтовані діапазони регулювання: тут виникає питання про раціональну норму керованості та діапазон контролю.

5. Велике число ієрархічних рівнів регулювання (ланцюговість системи управління необхідно скорочувати до раціональних значень для підвищення якості розробки планів і для оперативності реалізації рішень).

6. Відсутність «гнучкості» організаційної структури, її раз і назавжди задана жорсткість, тоді як вдосконалення регулювання часто вимагає створення нових структурних підрозділів органів державного управління.

Крім умов і чинників керованості, обумовлених структурою системи регулювання, негативно впливати можуть недоліки менеджменту в діяльності органів Державного управління інвестиційним процесом на різних рівнях:

1. Підміна вдосконалення методів і засобів управління на основі рекомендацій сучасного менеджменту інтуїтивним пошуком правильного управлінського рішення у сфері інвестиційної діяльності.

2. Відсутність проектованої і письмово реєстрованої технології виконання управлінських робіт (унаслідок чого немає необхідної спадкоємності і накопичення управлінського досвіду).

3. Стихийність перебудови роботи апарату державного управління у сфері інвестицій (походить від недооцінки наукових методів вдосконалення управління).

4. Нечітко і неоднозначно визначені права і відповідальність посадових осіб в органах апарату управління інвестиційною діяльністю (невідповідність прав і повноважень окремих осіб і структурних підрозділів).

5. Немає критеріїв однозначного визначення виконання або невиконання управлінських робіт в інвестиційній сфері.

Істотний вплив на зниження керованості інвестиційним процесом можуть справити недоліки технології самих процесів регулювання як методів передачі і переробки інформації. Серед потенційних інформаційних чинників, що знижують рівень керованості, виділимо такі:

1. Відсутність єдності форм і процедур обробки інформації.
2. Невпорядкованість інформаційних потоків з погляду розподілу інформації між різними ланками і рівнями регулювання.

Таким чином, умови керованості безпосередньо пов'язані з економічними й організаційними відносинами в державній системі регулювання інвестиційного процесу, а чинники – з технічними, інформаційними можливостями системи регулювання і психологічними характеристиками кадрів управління.

Індивідуальність інвестиційного процесу потребує проведення превентивних досліджень якості державного регулювання інвестицій. У цьому відношенні визначення причин невідповідної якості пояснює механізми регулювання та процесуальну сторону державного регулювання, оскільки

Таблиця 2. Показники керованості за підсистемами регулювання інвестиційним процесом

Підсистема регулювання	Показник керованості
1. Цільова	Показники керованості досягнення цілей
	1.1. Показник повноти досягнення цілей
	1.2. Показник своєчасності досягнення цілей
	1.3. Показники раціональності досягнення цілей
2. Економічна	Показники керованості ухвалюваних рішень
	2.1. Показник оптимальності ухвалюваних рішень
	2.2. Показник своєчасності ухвалюваних рішень
	2.3. Показник результативності доведення ухвалюваних рішень
3. Структурна	Показники керованості елементів структури регулювання
	3.1. Рівень ієрархічності
	3.2. Структура управління
	3.3. Рівень централізації функцій управління
	3.4. Ступінь невизначеності діяльності
4. Інформаційна	Показники керованості інформацією
	4.1. Своєчасність ухвалення рішення
	4.2. Своєчасність доведення рішення
	4.3. Рівень дублювання даних
	4.4. Оперативність проходження інформації
	4.5. Рівень повноти інформації
	4.6. Рівень концентрації інформації
5. Соціальна	Показники керованості органів державного регулювання
	5.1. Рівень кваліфікації кадрів
	5.2. Рівень сумісності кадрів
	5.3. Рівень стабільності кадрів

фази і стадії інвестиційного процесу обумовлюють стадії управлінських заходів на різних рівнях управління.

Висновки

З урахуванням вищенаведених показників та їх перегрупування у складній системі державного регулювання інвестиційного процесу вважаємо обґрунтованим виділення п'яти підсистем регулювання, які відповідають функціям даної системи і які необхідно досліджувати й удосконалювати в нових умовах господарювання: цільовій, економічній, структурній, інформаційній, соціальній. У кожній підсистемі державного регулювання економічним та інвестиційним процесом нами виділено такі показники керованості (табл. 2).

Таким чином, при формуванні керованої систему державного регулювання, необхідно враховувати, що в ринковій економіці процеси так швидко змінюються, що інертні, бюрократичні, некоординовані управлінські структури не можуть ефективно впливати на них. При виборі механізмів, що будуть забезпечувати ефективно державне регулювання протікання інвестиційних процесів, варто чітко уявляти інтереси кожного суб'єкта інвестиційного процесу – представника галузі, бізнесу, населення, місцевого самоврядування тощо, схеми їх взаємовідносин. У світлі сказаного вище найважливішим завданням державного регулювання на даному етапі є підвищення привабливості інвестиційних про-

цесів, забезпечення стабільного розвитку галузей національного господарства тощо.

Література

1. Алексеев І.В., Мороз А.С., Романів Є.М., Хома І.Б. Фінансовий аналіз: техніка розрахунків та моделювання економічних ситуацій: Навч. посіб. / Національний ун-т «Львівська політехніка». – Л.: Бескид Біт, 2003. – 152 с.
2. Павлов В. Методологія формування та механізми реалізації політики соціально-економічного розвитку регіону // Регіональна економіка. – 2001. – № 1. – С. 18–29.
3. Макконнелл К., Брю С. Экономикс: принципы, проблемы, политика: В 2-х т. / Пер. с англ. – М., Республика, 1992. – Т. 1. – 317 с.
4. Методические рекомендации по оценке эффективности инвестиционных проектов / В.В. Косов, В.Н. Лифшиц, А.Г. Шахназаров и др.: М.: Экономика, 2002. – 84 с.
5. Марголин А. Финансовое обеспечение и оценка эффективности инвестиционных проектов.– М.: Мелиорация и водное хозяйство, 1997. – 216 с.
6. Пересада А.А. Основы инвестиционной деятельности. – К.: Либра, 1994. – 167 с.
7. Гитман Л. Дж., Джонк М.Д. Основы инвестирования. Пер. с англ. – М.: Дело, 1997.
8. Бирман Г., Шмидт С. Экономический анализ инвестиционных проектов / Пер с англ. – М.: ЮНИТИ, 1997. – 631 с.